

10

KIRŞEHİR VALİLİĞİ
ve
G.Ü. AHİLİK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA MERKEZİ,

**I. AHI EVRAN-I VELİ VE AHİLİK
ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU**

12-13 Ekim 2004
G.Ü. Ahi Evran Kampusu / KIRŞEHİR

BİLDİRİLER
CİLT : I

Hazırlayan:
M. Fatih KÖKSAL

Kırşehir, 2005

C

AHİLİK'TE MEZHEP OLGUSU

Metin BOZKUŞ*

GİRİŞ

Ülkemizde son yıllarda, bir kültürel kimlik arayışının tabîi sevgiyle, farklı çevrelere mensup insanların Türk kültür tarihinin belirli birtakım alanlarında kimi önemli şahsiyetler ile bazı tarihi kurumları araştırmaya yöneldikleri bilinmektedir. Üzerinde gerek entellektüel ve gerekse popüler anlamda akademisyen ve yazarların inceleme yaptığı, kitaplar yazdığı, başta Kırşehir vilayeti olmak üzere pek çok vilayetin esnaf-sanatkar odalarının kutlamalar, programlar tertip ettiği kurumların başında Ahilik gelmektedir. Bugün bizler de burada çok kapsamlı bir sempozyumla Ahiliği farklı yönleriyle konuşacak ve tartışacağız.

Ben bu sempozyuma "Ahilikte Mezhep Olgusu" başlıklı tebliğimle katılmış bulunmaktayım. Konuyu iki alt başlık altında sunacağım. Önce "Ahiliğin Menşei" başlığı altında Ahilikle başta fütüvvet ve tasavvuf olmak üzere bazı sosyal, siyasi ve mezhebi oluşumların ilişkisini ve dolayısıyla Ahiliğin oluşumundaki etkilerini, sonra Ahiliğin Bünyesinde Mevcut bazı simge, ritüel vb. unsurlardan hareketle "Ahilik ve siyasi-dini mezheplerin ilişkisi" konusunu sunmaya çalışacağım. Benim burada sunacağım bilgi ve değerlendirmeler, öncelikle ülkemizde Ahilik konusunda araştırma yapan hocalarımızın yazdıklarının bir değerlendirmesinden ibaret olacaktır.

1- Ahiliğin Menşei

XIII. Yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'da Türk toplumunun sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir yeri olan Ahiliğin menşei meselesi, bu konuya ilgi duyan bütün araştırmacıların üzerinde durduğu Ahiliğe ait önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Burada araştırmacıların bu konuyu incelerken, Ahiliği daha çok adından ve yapısından hareketle, Orta Çağ İslam dünyasındaki Fütüvvet kurumunun

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, SİVAS

bir kopyası, İhvan-ı Safa'nın uzantısı, Bizans loncalarının bir devamı ve Anadolu'da oluşturulmuş özgün bir Türk kurumu şeklinde ele aldıkları anlaşılmaktadır. Bu amaçla Ahiliğin Batnilik, Haşşilik, Karmatilik, Melamilik ve Masonluk gibi siyasi, mezhebi ve süfi oluşumlardan etkilendiği, dolayısıyla bunlara benzetildiği görülmektedir. Özellikle burada bazı araştırmacıların, Ahiliğin bu oluşumlarla olan ilişkisinin boyutunu kendi ön kabulleri doğrultusunda incelediklerini belirtmek gerekir.¹

Ahiliğin menşei ve teşekkülü sürecinde etkilendiği oluşumlar konusunda ileri sürülen tezlerden, onun fütüvvetle olan ilişkisi ile sufi bir yapılanmaya sahip olduğu konularında bir fikir birliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Elbette bir kurumun birdenbire, daha önce hiçbir altyapısı olmadan ortaya çıkabileceği gibi, sosyolojik olarak imkansız bir varsayımı kabul etmek mümkün değildir. Özellikle Ahilik ile Fütüvvet arasındaki benzerliklerden, Ahiliğin fütüvvetten tamamen farklı ve onunla hiç ilgisi bulunmayan bir kurum olduğu şeklindeki bir yaklaşımı savunmak zordur. Örneğin Ahilikle fütüvvetin benzer anlamlar içerdikleri; kerem, cömertlik, erdem ve şecaat gibi, bulunduğu kişiyi diğer insanlardan farklı kılan, birtakım üstün vasıflarla muttasıf kişilere isim oldukları ve fütüvvetin tarihte ilk olarak Hz. Ali ve ailesine lakap olduğu kaydı bu konuya ait tüm kaynaklarda ifade edilmektedir.² Yine fütüvvet ile tasavvuf arasındaki ilişki ve karşılıklı bir etkileşimin yaşanması, fütüvvetin doğuşundan itibaren tasavvufun rengini alması, her dönemde fütüvvet mensuplarının öğretileri arasında tasavvufun izlerinin bulunması³ gibi hususlar, tabiatıyla Ahilik ile tasavvuf ilişkisini de beraberinde getirmektedir.

Fütüvvet konusunu araştıranlar, öncelikle Kur-an'da, Hadislerde ve Arap toplumundaki "fetâ" kavramının anlamı üzerine yönelmişlerdir. Hz. Peygamber'in "Ali'den başka yiğit (fetâ), zülfikardan başka kılıç yoktur," hadisine istinaden İslam'ın ilk yıllarında Hz. Ali'nin gösterdiği yiğitlik ve cesaret, onun en iyi "feta" örneği olmasını sağlamıştır. Fütüvvet şecerelerinin çoğunda fütüvvet pirlерinin büyük çoğunluğu Hz. Ali'ye

¹ Ahilik konusunda yapılan çalışmalar ve bunların değerlendirilmesi konularında bkz. Ahmet Yaşar Ocak *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996, s.169-190; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, s.7-10

² Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf*, İstanbul, 2000, s.172-174

³ Bkz. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, s.22-28; Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Ankara 2002, s.127-144.

kadar uzanmakta ve bunların çoğunluğunu da tasavvuf ehli kimseler oluşturmaktadır.⁴

Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta geçtiğinde, culusunu halife Nasır (1179-1225)'a bildirmesi için Şeyh Mecdüddin İşhak'ı Bağdat'a göndermesi, Şeyh'in dönüşünde beraberinde Muhyiddin A'rabî, Evhadüddin Kirmânî ve Nasuriddin Mahmud (Ahi Evren) gibi pek çok âlim ve şeyhi Anadolu'ya getirmesi, bunların Sultanlar tarafından himaye edilmeleri ve halifenin Sultan Alaaddin Keykubad'a fütüvvet üniforması giydirmek için fütüvvet teşkilatının Şeyhü'l-Meşayihî Şihabüddin Suhreverdî'yi göndermesi ve bu esnada Konya'da büyük merasimler düzenlemesi gibi pek çok husus, Anadolu'da fütüvvet anlayışının yayılmasında etkili olmuş, dolayısıyla fütüvvet anlayışı içinde ideal kişiliğı olan Hz. Ali'ye olan bağılılığı da beraberinde getirmiştir.⁵

Fütüvvet teşkilatı, içerisinde barındırdığı Hz. Ali ve ailesine karşı derin sevgi ve saygıya karşı, çoğu zaman Şii- Bâtinî unsurlarla mücadelede etkin rol oynamıştır. Örneğın halife Nâsır, şii-batını propagandalar ile zor günler yaşayan yönetimini, yıkılmaktan kurtarmak için fütüvvet gruplarından yararlanmak istemiş, bu amaçla kendisini "Reisü'l Fityan" ilan etmiş ve böylece fütüvvete de bir tür resmiyet kazandırmıştır. Yine Şam bölgesindeki fütüvvet grupları sünni inanç etrafında bütünleşerek şii-batını propagandayla mücadele etmişlerdir.⁶

İslam düşüncesi içerisinde tasavvufi düşünce ile mezhep akımları arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu bir vâkıdır. Hatta kimi zaman herhangi bir hareketin mezhebî veya tasavvufi bir hareketi mi olduğu tartışılmıştır. Özellikle şiiilik ile tasavvufi düşünce arasında pek çok konuda benzerlikler olduğu, etkileşimin yaşandığı hep dile getirilmiştir. Örneğın, tasavvufi düşüncede baskın olan, ancak doktriner bir anlam ifade etmeyen Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve şiilerce önemsenen kimi şahsiyetlerin, tasavvuf geleneğinde ve tarikat secerelerinde aşırı bir şekilde önemsenmelerinin, şiiilere karşı bir refleksin sonucu olabileceğı düşünölmektedir. Yine şii propaganda ve şii yayılcılık karşısında kitleleri etkilenmekten engellemek için bazı sünni tarikatların Hz. Ali ve ailesini, onların kahramanlıklarını, yaşadıkları sıkıntıları öne çıkardıkları görölmektedir. Yani, sülûfik, Hz. Ali ve onun izinden giden ilk

⁴ Bkz. Çağatay, a.g.e., s. 12-13.

⁵ Bkz. Çağatay, a.g.e., s. 17,29. Yazar burada halife Nâsır'ın fütüvveti millî güç yapma gayretlerini anlatır.

⁶ Ahmet Altıntaş, *Türkiye Selçuklularında Sosyal ve Ekonomik Hayat*, (İ.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi) Malatya 1998, s.83-84.

müslümanlara şahsi sevgi ve saygı göstermek ve onların şahsiyetlerini kendine mihver etmek suretiyle Őiiliđin karŐısına baŐarılı bir rakip olarak çıkmıŐtır.⁷ Bu anlayıŐın, yani Hz. Ali ve ailesine, karşı sevgi ve saygının özellikle Müslüman Türklerde ve Hanefi Mezhep anlayıŐında önemli bir yer tuttuğu hep müŐahede edilmektedir. Dolayısıyla düşünce ve inanç sistemleri arasında karşılıklı etkileŐimlerin yaşandığı hep dikkate alınmalı ve bunun normal bir durum olduğu kabul edilmelidir.

2- Ahilik'le Bazı Mezhebî Unsurların İlişkisi

Ahilikle ilgili tartıŐılan hususlardan biri de bu kurumun Şii ya da sünnî bir yapıyı temsil edip etmemesi konusudur. Fütüvveti Ahiliğin menşei kabul edenler aŐısından bu mesele fütüvvet anlayışının mahiyetini belirlemekten, yani sünnî yahut Şii bir rengi temsil edip etmediğini tespitten geçmektedir. Bunun yöntemi de fütüvvetnamelerin ve Ahi zaviyelerinde uygulanan giriş merasimleri ile diğer normal ritüellerin dikkatli ve sistemli bir Şekilde tahlil edilmesi ile mümkündür. Bu hususta araŐtırmacılar arasında bir tür ayrılık hemen göze çarpmaktadır. Biz burada, Türkiye'de bu konuda görüŐ beyan eden araştırmacıların görüŐlerini ele alacak ve bazı değerlendirmelerde bulunacağız.

Türkiye'de Ahilik hakkında ilk bilimsel fikirleri ortaya koyan Türk Kültür Tarihinin hemen her alanında olduğu gibi, yine merhum **Fuad Köprülü** olmuŐtur.⁸ Bu büyük alim Fütüvvet ve Ahilik konularında, bazı kitap ve makalelerinde temel fikirlerini dile getirmiŐ, meselenin önemine dikkat çekmiŐtir. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'da Yesevi dervişlerinin Anadolu'ya geldikten sonra, sahip oldukları zahid ve mütteki anlayıŐlarının deđiŐerek daha serbest ve felsefi bir Őekil aldığını belirtir. Bunun nedenlerini de, Anadolu'da var olan eski inanç ve kültür kalıntılarına, yaygın vahdeti vücut anlayışının hakimiyetine ve bâtinî akımların varlığına bağlar. O, bu noktada bâtinîlerin İslam aleminin her tarafın ve bilhassa Anadolu ile sıkı bağları olan Suriye'de yerleŐtiklerini, Anadolu'ya buradan geldiklerini, özellikle sapık inançları yüzünden takibata uğradıklarında tasavvuf perdesi altında tahrik ve fesatlara kalkıŐıklarını, Anadolu'nun esasen böyle bir hareket için

⁷ Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, Ankara, 1996, s. 186-190, 217, 244; Çağatay, a.g.e., s. 12-13.

⁸ İsmail Görkem, Köprülü'nün Ahilik konusunda yaptığı çalıŐmalarda, kendinden önce bu konuda araştırma yapan Baha Said, Bursalı Mehmet Tahir ve Hasan Fehmi beylerin hazırladıkları raporların etkili olduğu kanaatindedir. Dolayısıyla Köprülü bu raporları görmüŐtür. Bkz. Baha Said Bey, *Türkiye'de Alevi-BektaŐi, Ahi ve Nusayri Zümreleri*, Yayına Hazırlayan İsmail Görkem, Ankara 2000, s.25-26.

elverişli olduğunu bu bakımdan Babailer ayaklanması, Ahilik teşkilatı, Hurufilik ve Bektaşilik hareketleriyle bunları takip eden dini hareketlerin, esas itibarıyla bâtinîlikten çıktığını söyler.⁹ Daha sonra, XIII.yüzyılda Ahilik adı altında çok mühim ve çok yaygın bir meslekî- tasavvufî bekarlar zümresi bulunduğunu, bunların Osmanlıların ilk zamanlarında mühim bir vazife gördüklerini, bunların fütüvvet mesleğine sahip olup, senetlerini Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar götürdüklerini, sufilerin hırkalarına karşılık fütüvvet şalvarı giydiklerini, içlerinde birçok kadılar ve müderrislerin bulunduğunu bu teşkilatın herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilat üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikat sayılabileceğini belirtir.¹⁰

Köprülü daha sonra yayınladığı “*Anadolu’da İslamiyet*” adlı makalesinde, “Ahiler namıyla maruf olan fütüvvet zümrelerin, İslam aleminin hemen her tarafında göze çarpan Esnaf Teşkilatı’na merbut” bulunduğunu ve “Karamita dailerinin İsmailî-Bâtınî propagandalarıyla pek sıkı bir surette alakadar” olduğunu ileri sürmekte, ayrıca Ahilik teşkilatlarının Rifailik, Mevlevilik, Bektaşilik ve Halvetilik gibi tarikatlarla da pek çok bakımlardan ilişkili görülmesi gerektiğini, Ahilerin hicri yedinci asrın başından başlayarak dokuzuncu asra kadar, bilhassa anarşi devrelerinde siyaseten pek mühim roller oynadıklarını, yine bu zümrenin Osmanlı saltanatının kurulmasında büyük bir amil olduğunu ve Osmanlı idare-i merkeziyesi layıkıyla kuvvetlendikten sonra sadece esnaf teşkilatı mahiyetinde kaldığını ifade etmektedir.¹¹

Köprülü bu fikirlerinden yaklaşık bir yirmi yıl sonra ise, daha önce ileri sürdüğü, Ahiliğin bir tarikat sayılabileceği fikrinden vazgeçmekte, ama onun yalnızca bir esnaf teşkilatı olarak da kabul edilemeyeceği görüşünü tekrarlar-maktadır.¹²

Yine Köprülü, İbn-i Battuta’nın, gezdiği yerlerdeki Anadolu halkının hepsinin Hanefî olduğu ve içlerinde Kadirî, Rafizî, Mu’tezilî, Haricî, Mübtedî bulunmadığı¹³ şeklindeki şahadetlerine dayanarak Ahiliği sünnî bir kuruluş olarak görmemekte ve “Anadolu’nun sünnî merkezlerinde, devlet kontrolü altında, Ahiler Teşkilatının sünnî mahiyeti

⁹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1991, s.205-207.

¹⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s.211-215.

¹¹ F. Bodinger- F Köprülü, “*Anadolu’da İslamiyet*”, çev. Ragıp Hulusi, yay.haz. Mehmet Konar, İstanbul, 1996, s. 53,54,98.

¹² Fuad Köprülü, “*Osmanlı Devletinin Kuruluşu*”, Ankara, 1988, s.89-93.

¹³ İbn Battûta,

almış olması, onların menœei hakkındaki fikrin yanlışlığını ispat etmez”¹⁴ demektedir. Ancak, biz Köprülü’nün tespitlerinden, İsmaili, Karmati ve B tini unsurların, zor durumda kalmalarından dolayı Ahiliğe sızdıkların, bu arada gerçek kimliklerini gizleyerek tasavvuf perdesi altında faaliyet yürüttüklerini anlamaktayız. Bu durumda Ahiliğin devlet ve halk nazarında meşru, kabul edilebilir hatta teşvik edilir olduğunu, Batini unsurların ise Ahilik ve tasavvufu hayatlarını kurtarmak için maske olarak kullandıklarını anlamaktayız. Ayrıca sosyal çevrenin, oralarda teşekkül eden ve gelişen oluşumlar üzerinde baskın ve tabii müessir olduğunu dikkate alır isek, gerek Batini unsurların Anadolu’da farklı bir çizgiyi benimseyebileceklerini ve gerekse Ahilerin Őehir ve kasabalarda farklı inanç ve tutumlar sergileyebileceklerini dikkate almak durumundayız.

Türkiye’de Fütüvvet ve Ahilik konusunda ilk ciddi ve detaylı araştırma yapanlardan birisi de merhum **Abdülbaki Gölpınarlı** olmuştur. Gölpınarlı, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası’nda **“İslam ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”** adıyla yayınladığı eserinin ilk kısmında, Fütüvvet ve Ahi terimleri üzerinde durmuş, bazı önemli f t vvetn melerin ilk defa karşılaştırmalarını, tahlillerini yapmış, fütüvvetin erkanı, fütüvvet ehlinin inançları ve fütüvvet teşkilatının yayıldığı yerleri incelemiş ve Ahiliği ele almıştır.¹⁵

Gölpınarlı, F t vvetle Melameti aynı Őeyler olarak kabul etmiş ve fütüvveti, melamet d şncesinin halka yayılması, işçi ve esnaf sınıfının teşkilatlanması olarak g rmuştir. Yine o, fütüvvet ile tasavvuf arasında bazı hususlarda benzerlikler olsa da, aralarında ciddi farklar olduğunu belirtmiştir. Ona göre fütüvvet silsilesi Hz. Muhammed’e ulaşır. Ancak burada tasavvufun bir kolunda olduğu gibi Ebubekir’e dayanan silsile yoktur. Bütün fütüvvet ehli, Ali’yi baş sayar ve ahi denen fütüvvet Őeyhlerinin silsileleri, mutlaka Ali’ye ulaştırılır. Onlara göre Ali’nin belini, Hz. Muhammed bağlamış, ona Őalvar giydirmiştir.¹⁶ Burada O’nun tasavvuf ile fütüvvet arasında bazı ortak noktaların bulunduğunu tespitle beraber, fütüvvet ehlinin, zaviyede oturup riyazetle, zikirle uğraşmayı, vakıf malını yemeyi hoş görmeyip, herkesin mutlaka bir iř, bir sanat sahibi olmasını, çalışmasını, elinin emeği ile geçinmesini temel bilmeleri

¹⁴ Köprülü, a.g.e., s.89-93.

¹⁵ Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *“İslam ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”*, İ İFM, c.XI, no: 1-4, (Ekim 1949-Temmuz 1950), s. 3-354. Bu makalenin 3-102. Sayfaları arası inceleme, 103-354. Sayfalar arası metinleri ihtiva etmektedir.

¹⁶ Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf*, İstanbul, 2000, s. 179-181.

ve kardeşler arasında bir yardımlaşmayı sağlamaları gibi hususlarda ayrıldığını belirttiğini görmekteyiz.

Gölpınarlı, önce melamet ve fütüvvet erbabının ilk devirlerde belli bir mezhebinin olmadığını, ancak kendilerince, yollarının Ali'ye dayanması ve Ehl-i Beyt sevgisinin bunlarda temel bir inanç olduğunu, dolayısıyla bunlarda, Sunnilikten ziyade Şiilik karakterinin daha açık bulunduğunu belirtir. Sonra, "Fütüvvet ehlinin, kendilerini Ali'ye mensup saymaları, yollarının Ali yolu olduğuna inanmaları, Ehl-i Beyt'e büyük bir sevgi beslemeleri, Ehl-i Beyt imamlarını birlikte anmaları, Veda haccında Hz. Peygamber'in, Ali'yi Allah emriyle vasiy ve imam olarak ümmete bildirdiğini söylemeleri, ilk üç halifenin adlarını anmamaları, ansalar bile zevahiri kurtarmak için andıkları, okudukları kitaplarda dua ve senalarda, kitapların başlarında Oniki İmam'ın adlarını anıp On ikinci İmamı Mehdi kabul etmeleri ve zuhurunu beklemeleri ve daha birçok esaslarda imamiyye inançlarını benimsemiş olmaları duşunulurse, Sünni olmalarına imkan ve ihtimal olmadığını"¹⁷ iddia eder.

Gölpınarlı daha sonra melamiler ile futuvvetilerin tam manasıyla İsnaşeriyye- Caferi mezhebine, yani İmamiyye'ye mensup olmadıklarını, usulde ve furu'da, inançlarında ve geleneklerinde bu mezhebe uymadıklarını, inanç ve geleneklerinin hurafelerle örülmüş olduğunu ifade eder ve Őoy­le der "Fütüvvet ehlinin, Futuvvetnamelere göre törenleri, gelenekleri hiçbir vakit imamiyye inançlarına uymaz; bunlarda uydurmalar ve hurafeler yer almıştır, bunlarda batınilik izleri görünmektedir. Sonra fütüvvet ehli arasında sünnî olanlar yok muydu; Osmanlı ülkesindeki hafızlar, din adamları, devlet memurları, imamiyye mezhebine mi girmişlerdi? Buna müspet cevap veremeyiz"¹⁸

Gölpınarlı, burada Fütüvvet ehli arasında Caferi mezhebini bilenlerin ve ona uyanların az da olsa bulunduğunu kabul etmekte, ancak toplumun tam olarak bu mezhebe mensup olduğunu iddia etmemektedir. O, bu toplumun batıni temayullerle yoğrulmuş, fakat esas bakımından Ői olmasa bile Őileşmiř fakat, hiçbir zaman tam sünnî olarak da bulunmamış bir toplum olarak görmektedir.

Gölpınarlı, Osmanlı'nın ilk zamanlarında padişahların da fütüvvet ehlinden oldukları ve fütüvvet ehlinin reisi sayıldıklarından, Ahiliğin (esnaf teşkilatından) devlette bir birlik halinde bulunduğunu belirtir, ancak

¹⁷ Gölpınarlı, *Tasavvuf*, s.185,191-194. Geniş bilgi için Bkz. Gölpınarlı a.g.m., s.57-62.

¹⁸ Gölpınarlı, a.g.m., s.61-62.

Őeyhüislamliđın kurulması ve sünniliiğin güçlenmesi yüzünden devletten koptuğunu, Fatih'in zamanından itibaren de adeta İnan'a bağlı bir teşkilat haline geldiğini Selim ve Süleyman devrinde uygulanan siyasetin fütüvvet ehlini din dıŐı gördüğünü fakat bütün olup bitenlerden sonra devletin Ahiliği kontrol altına almak istediğini, ahi Babaların tasdik ve azl yetkisini kendisinin kullanmaya baŐladıđını ifade eder.¹⁹

Köprülü ve Gölpınarlı gibi Ahiliği fütüvvet teşkilatının bir devamı ve batını, Şii karakterli bir teşkilat görenlerin yanında Ahiliği Anadolu'ya özgü, sünni inançlı bir Türk kurumu olarak gören, değerlendiren araŐtırmacılar da vardır. ben bu noktada NeŐat Çağatay, Y, Nuri Öztürk ve Mikail Bayram'ın yaklaŐımları ile Ahmet Yaşar Ocak'ın bazı tespitlerini sunmak istiyorum.

Türkiye'de fütüvvet ve Ahilik konusunda araştırmaları bulunan bilim adamlarından biri de NeŐat Çağatay'dır. Çağatay ilk olarak, 1952 yılında, "*Fütüvvet Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi*"²⁰ isimli makalesi ile Ahilik kurumunun kökenini ele almış, 1974 yılında ise *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* adındaki, Ahiliğe munhasır eserini yazmıŐtır. Çağatay, bu eserin giriş kısmında, Ahiliğin Fütüvvet kurumundan ayrı ve Türkler'e özgü bir kurum olduğu tezinden hareketle, Fütüvvet ve Ahiliğin tarifelerini yapmış, giriŐten sonra fütüvvetin tarihi geliŐimini incelemiŐ, sonra görünüŐte ahiliğe benzer İslam ve Batı dünyasındaki muhtelif kurumlarla Ahiliğin karŐılaŐtırmasını yapmıştır. Daha sonra Anadolu Ahiliğinin ortaya çıkıŐını, Osmanlı döneminde Ahiliğin rolü ile İbn Buttunta'nın Ahiler hakkındaki müşahedelerinin aktarmıŐtır. Yazar Ahiliğin, Osmanlı esnaf ve sanatkarlar kurumu olarak bu devirde deđiŐime uğrayan kurumun ekonomik ve sosyal faaliyetlerini, teŐkilatını, yayılıŐını incelemiŐtir. Son olarak, yine fütüvvetnameler konusuna dönmüŐ, fütüvvetin niteliği, kökenleri, türleri, bir devlet baŐkanı eliyle örgütlenmesi ile fütüvvetle ahiliğin ayrıntıları konularını incelemiŐtir.²¹

NeŐat Çağatay'ın, Ahiliğin fütüvvetin mevcut olduğu başka ülkelerde değil de Anadolu'da ortaya çıktığı tarzındaki tezi, özellikle muhafazakar milliyetçi tarih görüşüne mensup popüler araŐtırmacılar tarafından benimsenmiŐ olmakla beraber, O, Türklerin medeni kurumlar geliŐtirmeye kabiliyetli olmadıkları iddiasına bir tepki olarak bu tezi hararetle savunmuŐ ve eserinin hemen bütününde bu tezi ispata

¹⁹ Bkz.Gölpınarlı, *Tasavvuf*, s.187-188.

²⁰ Bkz NeŐat Çağatay, "*Fütüvvet – Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi*", "*AÜİFD*, I/1 (1952), s.58-68".

²¹ Bkz. NeŐat Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, 1989.

çalışmıştır. Ancak onun bu tezi, yine Ahiliği bir Türk Kurumu olarak Anadolu'da doğmuş kabul eden başta Mikail Bayram ve diğer bazı araştırmacılar tarafından dahi bütünüyle kabul edilmemiştir.²²

Çağatay, fütüvvet teşkilatının kurulmasından önceki dönemlerde, bazı grupların devlet yönetiminin zayıf düştüğü durumlarda yağma ve huzursuzluklar çıkardıklarını, bunlar arasında bir mezhep birliğinin olmadığını, bu nedenle zamanla aralarına Şii, İsmaili vb. heterodoks mezhep mensuplarının girdiğini kaydetmiştir. Bu grupların geçim sıkıntısından kurtulmak ve hayatlarını güvene almak istediklerini ve zamanla kimi şehirlerde güvenlik güçlerinin yetersiz olduğu durumlarda bunların milis güçler olarak istihdam edildiklerini ve bu dağınık güçlerin zamanla fütüvvet anlayışı etrafından birleştiklerini ifade etmiştir.²³

Çağatay, Köprülü ve bazı oryantalistlerin, fütüvvetin batınilikten doğduğu şeklindeki iddiasına ise, şii-batınilığın X.yy'ın başlarında Fatımi devletinin kuruluşu ile sürekli ve etkili bir örgüt olarak faaliyetlerde bulunduğunu, karışık inanç ve saplantılarla Abbasi hilafetini ortadan kaldırmak ve sünni inanca aykırı inançlar yaymak için her tarafa davetçilerin gönderildiğini belirtmekte; fütüvvetin Batınilikten çıktığı konusunun, Şii-imamiyye'ye bağlı halife Nasır'ın düzenlettiği fütüvvetnamelerdeki soy kütüklerinde Hz. Ali soyundan gelenlerin isimlerinin bulunmasına dayanılarak ileri sürüldüğünü belirtmiş. Oysa Sühreverdi (v.1234)' den önce yazılmış fütüvvetnamelerde, Risale-i Küşeyri'de, sırf cömertliğini anlatmak için geçen, Zeynelabidin (v.712) dışında imamiyye ve başka şii mezheplerin benimsedikleri imamlardan hiçbirinin hakkında ve sünni kurallar dışında hiçbir kaydın olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca şii- imamiyye'ye mensup olan halife Nasır'ın düzenlettiği fütüvvetnamelerde de tam "bâtını" denecek bir hükmün olmadığını, şii-batını unsurların fütüvvetnamelere sonraları girdiğini belirtmiştir.²⁴

Yine Çağatay, bütün fütüvvetnamelerde ehli fütüvvetin giyeceği renklerden söz edilirken, kızıl ve sarı rengin şeytan ve firavn renkleri olduklarını, iğrenç bulduklarını; bu iki rengin iğrenç sayılmalarının ise Abbasilere isyan eden Babekilerin kırmızı giymeleri ile Fatimilerin bayrak renginin sarı olması ile ilgili olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca halife Nasır'ın İmamiyye mezhebine geçmesinin, devletin belli bölgelerinde Şii

²² Bkz. Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991, s. 27-30.

²³ Çağatay, a.g.e., s.5-6.

²⁴ Bkz. Çağatay, a.g.e., s.14-15.

eğilimli insanların dini-siyasi nedenlerle çıkardıkları isyanları önlemek, benzer amaçla fütüvvet piri ve aynı zamanda Őafi olan büyük tasavvuf bilgini Sühreverdi'nin de, yazdığı fütüvvetnamesine hem tasavvuf hem imamiyye inançları almak suretiyle, hem sufileri hem de Őiiileri fütüvvet lküsünde ve halifenin başkanlığı altında birleştirmek istedięini²⁵ kaydetmiştir.

Çağatay, Ahilikle, Mevlevilik, Bektaşilik, Melamilik ve Rfailik gibi tarikatlerin ahlaki kurallarını, Ahiliğinki ile aynı kökenden, yani fütüvvetnamelerden aldıklarından aralarındaki ilişkinin doğal olduğunu, çünkü bu yönde aralarında benzerliklerin bulunduğunu, Ahiliğin bu gibi sünni ya da Şii- batini tarikatlerle aynı nitelikte görülmesinin nedeninin bu ortak köken olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Ahiliğin öteden beri gizli bir dernek sayılmasının ise, bünyesine alacağı yeni üyelerde bir takım nitelikler arandığına ve istedikleri nitelikleri taşımayanların kuruluşun toplantılarına sokulmadığına bağlamıştır.²⁶

Çağatay, Ahiliğe benzetilen oluşumların tarihi süreçlerini, amaçlarının ve Ahilikle karşılaştırmalarını yapmış ve bu konudaki ilişki ve benzerlikleri reddetmiştir.²⁷

Türkiye'de Ahilik konusunda araştırma yapanlardan birisi de **Mikail Bayram**'dır. Uzunca bir zamandan beri kendini Ahiliğin ve özellikle de Ahi Evren'in tarihi Őahsiyetinin gün ışığına çıkarılmasına adan Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu* adlı eseri ile bu konuda daha önce çeşitli dergilerde yayınlanmış makalelerini bir anlamda bir araya getirmiştir. O, eserini bir giriş ve beş bölüm halinde derlemiştir. Giriş kısmında "Ahi" kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamları üzerinde durmuş, ahilik konusunda Türkiye'de Batıda ve İslam Dünyasında yapılan çalışmaları vermiş, Birinci bölümde fütüvvet ve tarihçesini ele almış ve "Anadolu'da Fütüvvet" başlığı altında Ahilik-Fütüvvet ilişkisini incelemiştir. Onun bu başlık altında yaptığı değerlendirmelerden Fütüvvet ile Ahilik arasında yakın bir ilişkinin olduğunu ve Ahiliğin Fütüvvet teşkilat yapısının içinde teşekkül ettiğine dair görüşünü anlamaktadır. İkinci bölümde Ahi Evren'in gerçek Őahsiyeti ve eserlerinin tespiti, Üçüncü bölümde Ahi Evren'in hayatı, Dördüncü bölümde Ahi Evren'in öldürülmesi ve Ahi Evren'den sonra

²⁵ Bkz. Çağatay, a.g.e., s.17.

²⁶ Bkz. Çağatay, a.g.e., s.51.

²⁷ ağatay, a.g.e., s.51-65, 73-78.

Ahilik, Beşinci bölümde ise Ahi Teşkilatının kuruluğu, kurucusu, kurucusundaki bu fikrin kaynakları ve yapısı konularını ele almıştır.

Mikail Bayram, fütüvvet ile tasavvuf arasında sıkı bir ilişki ve benzerlikler bulunduğunu, Hz. Ali ve oğullarının intikamının alınması konusunda fütüvvet ehli arasında Hz. Ali'ye özel bir saygı ve önem verildiğini, aynı Őeyin tasavvuf için de geğerli olduğunu, fütüvvet birliklerinin devletlerin hizmetinde görüldükleri gibi bazan da gayri sünni zümreler olarak isyanlarda – Batıniler ve Karmatiler isyanında olduğu gibi - aktif rol oynadıklarını belirtmiştir.²⁸ O fütüvvet teşkilatının halife Nasr tarafından dinî-siyasî emelleri istikametinde yeniden organize edilip yeni bir mahiyet kazandığını, halifenin bir çok Şeyhi de bu amaçla hizmetinde topladığını buna Anadolu'daki Türkmen Şeyh ve dervişlerin de katıldığını belirtmiş, ancak halifenin hangi gaye ile Abbasî –sünni politikasından ayrılıp Şii-imamiye mezhebine geğmesi konusunun yeterince açık olmadığını, burada bir takım politik hesapların olduğunu kaydetmiştir.²⁹

Yazar halifenin Őiiliđini sorgulamış ve “onun Őiiliđi fütüvvet silsilesini Őiilerin imamlarına dayandırmaktan ibaret bir Şiilik miydi yoksa akide bakımından da mı Şii idi?” Şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Onun yakın çevresinde olan alimlerin ve Őeyhlerin hepsinin sünni olması halifenin, hakim sünni dünyaya kendisini kabul ettirmesi, 46 yıl iktidar olması gibi gerçekler dikkate alındığında onun inanç bakımından değil de sadece Fütüvvet silsilesini Őiilerin 12 imamına dayanması yönüyle “imamiyye” mezhebine girmiş olabileceğini, ayrıca onun Şiilik ve sünnilik Őahsında birleştirme gibi bir gayret içinde olduğunu da ifade etmiştir.³⁰

Mikail Bayramın Ahilik ve bazı mezhebi unsurlarla ilişkisi konularındaki görüşlerini daha çok Ahi Evren'in hayatını incelerken görmekteyiz. Özellikle O, Ahilikle İhvanı Safa, Haşişiyye Örgütü, Tasavvuf ve Mulamet ilişkilerini bu bağlamda ele almıştır. Ona göre Ahi Evren, teşkilatçılığı ihvanı Safa ve Batınilikten almıştır.³¹

Türkiye'de Ahilik, Fütüvvet ve Tasavvuf konusunu, Ahilikle Şii-batini unsurların ilişkisini inceleyen araştırmacılardan bir diğeri de Yaşar Nuri Öztürk'tür. *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler* adlı eserinde,

²⁸ Bayram, a.g.e., s.15-19.

²⁹ Bayram, a.g.e., s.25-26.

³⁰ Bkz. Bayram, a.g.e., s.26-27.

³¹ Bkz. Bayram, a.g.e., s. 143-147.

Yazar Fütüvvet ve Ahilik başlığı altında şu tespitleri yapmıştır: Fütüvvet ve Onun bir teşkilat halindeki uzantısı olan ahilik tasavvufun önemli kavramlarını teşkil ederler. Feta-ahi her şeyden önce bir sufidirler. Fütüvvet-ahilik, Bektaşilik ve Melamilik'le çok derinden ilişkilidirler. Fütüvvet ve ahilik, ayrı iki kurum değil, Ahilik, fütüvvetin Türk illerindeki kurumsallaşması ve teşkilatlanmasıdır. Fütüvvet teşkilat, hicri IV.asrın sonlarından itibaren Türk illerinde ortaya, Ahi teşkilatı olarak çıkıyor ve bu olgu, fütüvvetin manevi çehresini korumakla birlikte Onu Türk insanına has bir karaktere bürüyor. Bir gaziler, alp-erenler, bacılar, dervişler kadrosuyla toplumun ahlak boyutlarından askerlik ve politik boyutlarına kadar bütün alanlara yayılarak genişliyor. Ahilik-Fütüvvet ahlakının esası Hz. Peygamberin direktifleridir. Peygamber ahlakının sahabe içindeki en mükemmel temsilcisi ise Hz. Ali'dir. Bütün tasavvuf disiplinlerinde esas olan Ali ve Ehlibeyt sevgisi fütüvvet ve ahilikte daha fazla dikkat çekiyor. Bunun sebebi "feta" sıfatının Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'ye verilmiş olmasıdır. Bu olgu, fütüvvetin bir Şii kurum olarak ele alınmasını haklı göstermez. Fütüvvet bir feta ahlakı kurumudur. Ali ve Ehlibeyti sevmekle Şiilik aynı şey değildir. O halde ali ve Ehlibeyt sevilir, Şiilik ise, bir sevginin, politik çıkışlara alet edilmesi olayıdır. Yani Ehlibeyt sevgisi dinsel-ruhsal bir olgu, Şiilik ise siyasal bir olgudur. Eğer fütüvvet ve ahilik bünyesindeki bu sevgide siyasal Şiilik manasında yorumlanabilecek belirtiler görülmüşse bunlar kurumun temelinde olan keyfiyetler değil, sonradan ithal edilmiş unsurlardır. Ahilerde gizlilik bir meslek kurumu olmanın zorunlu kuralları ötesine gitmez. Karmati- Bâtini karakterde bir gizlilik, Ahilik bünyesinde asla mevcut değildir. Ahiler, bünyelerine alacakları kişilerin meslekte ehliyet ve ahlakta temizliğini kontrol etme dışında bir istihbarat da yapmazlardı. Esasen, ana gayesi topluma hizmet olan bir kurumun bünyesi bir "mistik gizlilik"e pek müsait değildir. Bu gerçeğin bir uzantısı olarak ahi zaviyelerinde, sanat erbabı ve esnaf yanında kadı, vaiz, müderris ve yöneticiye kadar her kategoriden insana rastlamak mümkün olmaktadır.³²

Türkiye'de ahilik konusunda yapılan araştırmaları, yayınlanan kitapları *Türk Sufiliğine Bakışlar* adlı eserinde inceleyen **Ahmet Yaşar Ocak**, Ahiliğe dair eserleri kronolojik sırayla ele almış, bu eserleri tanıtmaya ve değerlendirmeye (yaklaşım, yöntem, kaynaklar, hüküm, kanaat ve yorumlar) tabii tutmuştur. Yazar, Ahilik- fütüvvet ilişkisi, Ahiliğin Anadolu'ya özgü bir kurum olduğu ve Ahiliğin teşkilat yapısında Karmatiliğin rolü konularında kanaatlerini belirtmiştir. Ocak'a göre, Ahiliğin fütüvvetten tamamen farklı ve Onunla hiç ilgisi

³² Yaşar Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler*, İstanbul, 1999, s.239-252.

bulunmayan Anadolu'ya özgü bir kurum olduğu, şeklindeki yaklaşım temelsiz ve zorlama bir yaklaşımdır. Çünkü Anadolu dışında, özellikle İran ve Azerbaycan'da, daha Türklerin Anadolu'ya gelişinden çok önceleri yaşamış ve vefat etmiş Ahiler bulunmaktadır. Ayrıca Ahilik gibi bir teşkilatın, ancak iyice gelişmiş yerleşik bir sosyo-ekonomik yapının ürünü olabileceği, dolayısıyla böyle bir altyapıyı daha uzun bir zamandan beri tanıyan ve benzeri teşekkülleri çok eski zamandan beri ortaya koymuş toplumlarda, kısaca İran'da aramanın doğru olacağına dair deliller vardır.³³

Yine Ocak'a göre, Melameti fütüvvetçilerin esnaf tabakasından olmasından dolayı, bu gelenek üzerine gelişen Ahilik bir esnaf teşkilatı görüntüsü vermi, oysa bu nüanın farkedilmesi gerekir, aksi halde Ahilik'teki sufi tarikatlerin hemen aynı olan silsile-i meratibi ve bunun yansıttığı teşkilat yapısını izah mümkün değildir. Dolayısıyla Ahilik, fütüvvet teşkilatı ile sıkı bağlantılı, Türkler tarafından Anadolu'da geliştirilmekle beraber, birtakım İrani kökleri olan bir teşkilattır. İlk fütüvvetname sayılan Sülemi'nin (v.1021) *fütüvvetnamesinden* Sühverdi (v.1234)'nin yazdığı küçük risaleye gelinceye kadar fütüvvetnamelerde açık ve belirgin bir şii motife rastlanmaz. Diğer yandan Anadolu'da XV. yüzyıldan itibaren Ahiler'le Bektaşiler arasında cemaate giriş merasimleri, kullanılan terceman ve gülbanklar arasında benzerlikler vardır. burada şii motiflerin varlığı ile, Ahiliğin bütün yönleriyle şii bir kurum olduğunu söylemek arasında fark vardır. Ne var ki, Ahi teşkilatlarını klasik manada su katılmamış sünni bir kurum olarak kabul etmek de gerçeği tam yansıtmaz. Zaten ahilerin XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı merkez yönetimin takip ettiği baskı politikası sonucu dağılarak diğer tarikatlerden çok, Bektaşi ve Melami Cemaatleri içine dağılmaları da bunun bir başka göstergesidir.³⁴

³³ Bkz. Ocak, a.g.e., s.179-184.

³⁴ Bkz. Ocak, a.g.e., s.185-190.